

УДК 328.001

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ

Дарія Зубрицька

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра політології
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: dara4032@mail.ru*

Досліджено загальні теоретико-методологічні основи діяльності політичної опозиції. Розкрито питання суті і змісту поняття „політична опозиція” у межах окремих підходів, висвітлено основні характеристики опозиції як політичного інституту у демократичному суспільстві, розкрито різні типи і форми діяльності політичної опозиції, класифіковано функції опозиції в політичному процесі. У статті також аналізуються особливості партійної системи, у якій діє політична опозиція. Детально розкриваються правила взаємовідносин влади і опозиції, які повинні складатися на основі закону і дозволяти останній діяти повноцінно, на рівні з іншими політичними інститутами. Наводиться приклад зарубіжного досвіду визначення правового статусу інституту політичної опозиції.

Ключові слова: політична опозиція, політичний режим, партійна система, коаліційна більшість, законодавчий процес, парламентський контроль.

Термін «опозиція» (з лат. «протиставлення») у широкому значенні - це сукупність поглядів і дій, що мають характер інакомислення та невдоволення існуючим режимом. У вузькому розумінні - це перенесення політичної опозиції в рамки політичної системи, в якій вона торує шлях до інституалізації. Під опозицією як політичним інститутом розуміють регламентовану чи нерегламентовану чинним законодавством діяльність партій та рухів, що змагаються за здобуття влади.

У демократичних країнах не повинно бути проблем із визначенням суті і змісту політичної опозиції, якщо ж така проблема існує, то, очевидно, не достатньо демократичних передумов. Відтак, виходячи з об'єктивних умов дослідження стану опозиції, проаналізуємо теоретико-методологічні засади вивчення політичної опозиції. Предметом аналізу у статті є процес становлення і функціонування політичної опозиції в історичній ретроспективі, об'єктом - основні принципи, закони і закономірності процесу становлення й інституалізації політичної опозиції. Використовуємо такі методи дослідження: історичний, структурно-функціональний, системний і логічні (метод індукції та дедукції).

Існує два підходи до визначення опозиції. У ширшому розумінні виділяють усі прямі і побічні вияви суспільного мислення та незадоволення існуючим режимом, у вузькому - опозиція розглядається як політичний інститут, переважно як сукупність усунутих від влади партій, організацій і рухів. Опозиція як політичний інститут у демократичному суспільстві — це результат зіткнення інтересів груп населення,

політичних пріоритетів електоральної більшості, яка перемогла на виборах, та поглядів меншості, що зазнала поразки. Дії опозиції класифікують відповідно до того, чи вони здійснюються в межах існуючої системи чи поза нею і певною мірою становлять для неї загрозу. Аналізуючи опозицію, враховують кінцевий результат опозиційних дій, що не виключає і насильницьких форм.

У політичній практиці виділяють різні типи і форми політичної опозиції: 1) стосовно системи влади: лояльна і нелояльна; 2) за місцем дії: парламентська, позапарламентська, кланова, внутрішньо кланова, внутрішньопартійна; 3) за місцем у спектрі політичних сил: ліва, права, центристська; 4) за способом дії: легальна, ситуаційна, нелегальна; 5) за характером: демократична (конструктивна), недемократична (фундаментальна, революційна), а також позитивна (конструктивна) і негативна (деструктивна). Виділяють також системну як відповідальну і позасистемну – невідповідальну, а Дж. Сарторі додає ще й „частково відповідальну”. „Позитивна вартість опозиції передбачає принципову відмову від насильницьких дій, будь-яких революційних форм, заперечує можливість досягнення „абсолютної свободи” та „абсолютної справедливості”. Негативною вартістю керуються, як правило, ті лідери, які вдаються до фізичного насильства як засобу досягнення мети. Системність опозиції означає її відповідальність політико-правовим нормам, прийняття нею правил політичної боротьби в рамках політичної системи. Позасистемність, у свою чергу, передбачає застосування засобів боротьби, що виходять за конституційні рамки” [5, с. 59-60].

Х. Лінц, виділяючи лояльну, напівлояльну та нелояльну опозиції, виділив „односторонню опозицію, що знаходиться з урядом сам-на-сам, без огляду на решту партій, що їй протистоять, та двосторонню як опозицію до уряду ліву, чи праву” [4, с. 40-41].

Журнал „Компаньон” пропонує таку типологію української опозиційності: 1) „опозиція ніжна, легка, вона водночас підкреслює фігуру її носія; 2) опозиція „місцями”, слугує для прикриття окремих „частин тіла”, політичного реноме носія; 3) опозиція ділова, її носій демонструє наявність альтернативних проєктів під час прийняття парламентських рішень і голосувань; 4) опозиція в стилі „хіпі”, фасон її носія не піддається логічному описові. Така опозиція не лише „протестує проти існуючого стану”, а й суперечить самому опозиціонерові” [1, с. 9].

Функції опозиції в політичному процесі: основний канал вираження соціального незадоволення існуючим станом речей, важливий фактор майбутніх змін і політичного оновлення суспільства. Критикуючи офіційний курс уряду, беручи участь у законотворчому процесі, опозиційна партія має змогу досягати принципових поступок від адміністрації, що стоїть при владі, і коригувати її політику, підтримувати в належному тонусі правлячу партію, надавати розвиткові країни необхідної динаміки, обмежувати зловживання владою, порушення громадянських і політичних свобод населення, перешкоджати зміщенню курсу уряду занадто вліво чи вправо від політичного центру, гарантувати підтримку соціальної стабільності, ведення діалогу правлячої й опозиційної партій.

Слід уникати і небезпек, пов'язаних з існуванням нестійкої багатопартійної системи. Наявність опозиції може бути також фактором політичної нестабільності, особливо за умов відсутності діалогу між владою і опозицією. Невиправданий пресинг держави стосовно інститутів громадянського суспільства спонукає опозицію

використовувати радикальні методи. Характерно, що вихована в таких умовах опозиція, приходячи до влади, переймає репресивні методи попередників (як це було, зокрема, з більшовицькою партією). Крім того, відсутність законодавчо визначених меж діяльності опозиції робить уразливими самі основи демократії. Може виникнути ситуація, коли тоталітарні партії, використовуючи інститути демократії, знищують їх. Вузько партійні інтереси так само можуть брати гору над загальнодержавними. Тотальна критика дій уряду не завжди відповідає об'єктивній картині, а часто є засобом приходу до влади, завоювання симпатій електорату популістськими заявами, використовуючи негативістські настрої. Безперервна боротьба з популістсько-агресивною позицією може спричинити розпорошення сил уряду, відволікання від вирішення завдань, які стосуються його компетенції, а це призведе до погіршення економічної і політичної ситуації в країні.

Опозиція і влада мають оволодіти цивілізованими правилами взаємовідносин, будувати їх на основі закону. В цьому контексті важливо зробити політику влади публічною, насамперед у визначенні стратегії розвитку країни в економічній, соціальній, науково-освітній та інших сферах життя. Опозиція може і повинна пропонувати свої погляди на стратегію країни, на хід економічних і політичних реформ, доводити населенню їх раціональність і, ґрунтуючись на цьому, боротись за представництво в законодавчій і виконавчій владі.

Не можна вважати нормальною ситуацію, коли виборці сьогодні голосують за тих чи інших людей, а завтра оцінюють їх із позиції стороннього спостерігача, начебто не мають відношення до результатів виборів. Політично зрілий народ не повинен дозволяти маніпулювати собою, продавати свої голоси, ставати іграшкою в руках політичних авантюристів. Опозиція так само є результатом рішення народу – або історичного вибору, коли одні політичні сили втратили довіру, зганьбили себе своєю діяльністю і втратили історичну перспективу, або коли політичні сили не здійснили своїх передвиборних обіцянок і були замінені іншими політичними силами. Опозицію формує народ, відмовивши в довірі на владу. Тому опозиція не має права виступати від імені всього народу, а має лише повноваження від тієї частини населення, яка її підтримує. Опозицію здебільшого підтримує менша частина народу, поки та на виборах не завоює право представляти більшість.

Влада і опозиція можуть мати різні погляди на діяльність політичних та економічних інститутів, на джерела формування і розподілу бюджету. Але якщо в основі їх поглядів лежать національні інтереси, досягти порозуміння їм буде значно легше, ніж коли кожна сторона відстоюватиме лише свою позицію, яка може бути далека від національних інтересів [2, с. 274].

У світовій практиці склалися декілька моделей політичної опозиції, її правовий статус та роль у політичній системі суспільства можуть виражатись по-різному: рельєфніше в умовах парламентської демократії, менше — при президентській формі правління. Прикладом є «лояльна опозиція» її величності у Великобританії. Національною громадською думкою вона сприймається як повноцінний інститут, що наділений рівними юридичними правами з урядом, її основні сили сконцентровані в рамках однієї провідної опозиційної партії. Діяльність британської («вестмінстерської») моделі в її традиційному вигляді ґрунтується на двопартійній системі. Керівництво найбільшої опозиційної партії постійно перебуває на авансцені

політичного життя. Починаючи із 1937 р. пост лідера опозиції є офіційним і оплачується з державної скарбниці.

Різновид опозиції, до якої західні політики відносять «зелених» в Німеччині і Нідерландах, італійських радикалів, а останнім часом також ряд комуністичних партій — Франції, Італії, Фінляндії, — особливий тип опозиції. Непартійна опозиція — це інші інститути — профспілки, політичні організації і рухи, а також ЗМІ нерідко є нестійкими політичними утвореннями, які швидко виникають і зникають. У США, де в повоєнний період відбулось помітне послаблення впливу партій у політичному процесі, групи за інтересами все активніше відіграють роль зв'язку між інститутами влади і суспільством. Складовою частиною блоку опозиційних сил можуть ставати окремі партії урядової коаліції або угруповання всередині правлячої партії, що не збігається з офіційним курсом. «Політичну опозицію» з правлячою партією об'єднує спільність стратегічних цілей. Разом з тим вона по-іншому уявляє собі шляхи і методи їх досягнення. Керівництво партійних фракцій у законодавчих органах влади США і Західної Європи переважно надають своїм депутатам відносну свободу дій при обговоренні «нових» соціокультурних і моральних проблем. Водночас воно наполягає на дотриманні дисциплінарних норм під час голосування з питань, що стосуються традиційної соціально-економічної політики партій.

Розподіл влади між правлячою партією і опозицією у Франції, Німеччині, Італії та ін. західноєвропейських державах не такий контрастний. Так, втративши більшість у національних зборах в результаті виборів 1986 р., однак утримавши пост президента країни, французькі соціалісти до 1988 р. перебували у досить невизначеному становищі одночасно правлячої і опозиційної партій. Після безневних виборів 1993 р. у парламент Французька соціалістична партія (ФСП), що перебувала при владі від 1981 р., зазнала поразки, опинившись в опозиції. Вдруге після періоду 1986—88 рр. у країні склалась ситуація «співіснування» президента-соціаліста з правою парламентською більшістю та урядом [6, с. 487-488].

У повоєнний період в країнах Західної Європи склались принципи і культура взаємовідносин між урядом і опозицією, що мають характер не так протиборства, як конструктивного діалогу. Це найрельєфніше виявляється в період гострих внутрішньополітичних криз. Згідно з соціологічними дослідженнями, в суспільній думці Німеччини й Нідерландів міцно вкоренилось уявлення про те, що основна функція опозиції — тісно взаємодіяти з урядом і активно підтримувати основні напрями його політики, але не вдаватись до конфронтацій із ним та порушення досягнутої політичної злагоди [3].

Упродовж останніх десятиліть у розвинутих країнах Заходу відбулось помітне розширення спектра опозиційних сил, з'явилися нові партії і соціальні рухи. Вони стали помітним фактором суспільно-політичного життя Західної Європи, складовою частиною парламентської опозиції в законодавчих органах влади різного рівня, поставивши традиційні партії в інші умови діяльності.

Досвід унормування прав парламентської опозиції в європейських країнах засвідчує, що найчастіше законодавчо гарантовані такі її основні права: право на представництво у керівництві законодавчого органу; право на контроль діяльності парламентської більшості і, відповідно, уряду; право на парламентське оприлюднення власної політичної позиції. Реалізація відповідних прав забезпечується кількома способами: через включення відповідних норм до конституції і до парламентського

регламенту; лише до регламенту; через прийняття закону про парламентську опозицію або без правового унормування – силою політичної традиції.

По-перше, наявність опозиції свідчить про те, що є чітка одностайна позиція кваліфікованих професіоналів стосовно функціонування політичної системи; по-друге, це свідчить про те, що існує альтернатива діючій владі, і якщо опозиційні сили набирають певний відсоток голосів і проходять у парламент, це є ознакою того, що заданий курс діючої влади подобається не всім, а в опозиційних силах бачать краще втілення і вираження власних інтересів. По-третє, наявність опозиції засвідчує, що існує інший підхід до вирішення суспільних проблем, а це означає, що міг бути по-іншому сформований бюджет, по-іншому розподілені кошти по сферах, регіонах і т. д., а це робить інші акценти у сфері оподаткування, інший вектор орієнтації на соціальні верстви, класи, прошарки. По суті, саме вони і приводять до влади певні сили. Якщо у державі налагоджений механізм демократичного переобрання органів влади, то біля «керма» перебувають саме ті сили, яких потребує суспільство. І, найголовніше, партії повинні бути виразниками суспільних інтересів і створюватися на їх основі, а не під вибори.

Список використаної літератури:

1. *Адамский О.* Этой ярмарки краски (о модных цветах и идеях в украинской политике) / О. Адамский // Компаньйон. – 1998. – № 3. – С. 8–11.
2. *Дюверже М.* Политические партии / М. Дюверже ; пер. с франц. – М. : Академический Проект, 2000. – 538 с.
3. *Классический французский либерализм* : Сборник / пер. С фр. М.М. Федоровой. – М. : РОССПЭН, 2000. – 591 с.
4. *Линц Х.* Крушение демократических режимов. Кризис, разрушение и восстановление равновесия / Х. Линц // Проблемы Восточной Европы. – Вашингтон, 1993. – № 39–40. – 221 с.
5. *Шведа Ю.* Методологічні застереження Дж.Сарторі щодо аналізу партійних систем / Ю. Шведа // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 28–33.
6. *Oberreuter H.* Opposition – zur Wiederentdeckung eines Forschungsgegenstandes im Zeitalter von Transformation und Globalisierung / Oberreuter Heinrich. // Heinrich Oberreuter / Armin A. Steinkamm / Hanns-Frank Saller (Hrsg.) 2004 : Weltpolitik im 21. Jahrhundert. Perspektiven zur neuen internationalen Staatenordnung. – Wiesbaden, 2004. – S. 487–489.

*Стаття: надійшла до редколегії 3.06.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASIS OF ACTIVITY OF POLITICAL OPPOSITION

Daria Zubrytska

*L'viv National Ivan Franko University
Institute of Philosophy, Department of political science
Universytets'ka Str., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: dara4032@mail.ru*

The general theoretical and methodological basis of the political opposition was investigated. Issues of the substance and content of the notion of "political opposition" in the frames of certain approaches were explored, the main characteristics of the opposition as a political institution in a democratic society were highlighted and various types and forms of political opposition were described, the functions of an opposition in the political process were classified. The article also provided analysis of the features of the party system in which political opposition was functioning. The rules of relationships between the power and the opposition, which should be based on law and allow the opposition to act fully on par with other political institutions were outlined in details. An example of foreign experience defining the legal status of the institute of political opposition was given.

Key words: political opposition, political regime, party system, coalition majority, the legislative process, parliamentary control.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОППОЗИЦИИ

Дария Зубрицкая

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко
Философский факультет, кафедра политологии
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: dara4032@mail.ru*

Исследовано общие теоретико-методологические основы деятельности политической оппозиции. Раскрыт вопрос сущности и содержания понятия „политическая оппозиция” в пределах отдельных подходов, отражены основные характеристики оппозиции как политического института в демократическом обществе, раскрыты разные типы и формы деятельности политической оппозиции, классифицированы функции оппозиции в политическом процессе. В статье также анализируются особенности партийной системы, в которой действует политическая оппозиция. Детально раскрываются правила взаимоотношений власти и оппозиции, которые должны формироваться на основе закона и позволять последней действовать полноценно, на уровне с другими политическими институтами. Приводится пример зарубежного опыта определения правового статуса института политической оппозиции.

Ключевые слова: политическая оппозиция, политический режим, партийная система, коалиционное большинство, законодательный процесс, парламентский контроль.